

Evaluatie Proeftuin Meertaligheid (2019-2023)

Goffe Jensma & Anne Popkema (kwartiermakers)
Februari 2023

Aanloop

In 2019 werd op instigatie van het ministerie van OCW de ‘Proeftuin Meertaligheid’ ontworpen en opgezet. De belangrijkste doelstelling was om input te genereren voor toekomstig cultuurbeleid in het noorden en oosten van Nederland. De uitvoering werd belegd bij overheden, verzameld in het noordelijke culturele samenwerkingsplatform *We the North* (de provincies Drenthe, Fryslân en Groningen, en de gemeenten Assen, Emmen, Groningen en Leeuwarden), voor dit project aangevuld met de provincies Gelderland en Overijssel.

Ook in 2019 werden wij als kwartiermakers aangesteld om (1) de inhoudelijke kaders nader in te vullen, (2) een toetsings- en selectie-instrumentarium voor te bereiden en, (3) na toekenning de projecten op afstand te begeleiden. Penvoerder was de provincie Groningen. In de winter van 2019/2020 werd in elke provincie een door de provinciale overheid gesubsidieerde instelling voor regionaal cultuurbeleid benaderd, om een intermediaire rol te vervullen bij het vinden van projectpartners. Deze instellingen duiden we aan als ‘provinciaal-regionale intendantenorganisatie’ (PRIO).

Begin maart 2020 organiseerden wij als kwartiermakers in Groningen een startbijeenkomst. Het project werd gepresenteerd, de spelregels werden uitgelegd en potentiële aanvragers konden, middels ‘speeddates’, alvast op zoek gaan naar geschikte samenwerkingspartners; nog geregeld herinneren deelnemers ons overigens aan deze mooie en vooral erg vruchtbare middag. De bijeenkomst vond echter plaats nog in een wereld die bijna meteen daarna op zijn kop werd gezet door de coronapandemie. De periode waarin de aanvragen binnenkwamen – voorjaar 2020 – werd getekend door de onzekerheid die corona meebracht, maar ook nog door de verwachting ‘dat het allemaal wel mee zou vallen’. Als kwartiermakers hebben we in die beginfase veel energie gestoken in het voeren van online gesprekken, om zo potentiële aanvragers toch maar te kunnen blijven stimuleren om tot een aanvraag te komen. Onze hulp was nodig en ook gewenst.

Na de verdeling van de subsidies – in goede samenspraak tussen kwartiermakers en *We the north* – over zes projecten in de zomer van 2020 hebben we meerdere gespreksrondes met de leiders van de geselecteerde projecten gevoerd om de verander(en)de opzet en uitvoer van de projecten zo goed mogelijk te begeleiden. De projecten gingen in het najaar van 2020 van start. Een jaar later was er een tussenevaluatie en -presentatie van vijf projecten, te Zwolle; tegen die tijd had een van de zes projecten zich reeds teruggetrokken. Inmiddels was ook evident dat verruiming van de afrondingstermijn van de Proeftuin noodzakelijk zou zijn, wat gelukkig goed en vlug kon worden geregeld.

In het najaar van 2022 hebben we als kwartiermakers de vijf geselecteerde projecten een (zelf)evaluatieformulier toegezonden (zie de bijlagen bij dit stuk voor de ingevulde formulieren). De antwoorden, en dan vooral de motiveringen, waren ook voeding voor deze evaluatie. Aan het eind van deze notitie kijken we ook vooruit en doen we enkele aanbevelingen. Belangrijkste vraag is daarbij of een vervolg op de Proeftuin zinvol zou zijn, en zo ja, wat er dan zou dienen te worden aangepast.

Zelfevaluatie van de projecten

De criteria waarop in 2020 de ingezonden subsidieaanvragen werden beoordeeld, waren (zij het indertijd in enigszins andere bewoordingen): (1) de manier waarop en de mate waarin (streek)meertaligheid in het project een rol speelde, (2) publieksbereik, (3) artistieke kwaliteit en (4) interprovinciale samenwerking. Deze criteria werden bij de eindevaluatie bij de projectleiders bevraagd, bij wijze van zelfevaluatie, door een cijfer van 1 (laag) tot 5 (hoog) toe te kennen, en die score te motiveren. Daaruit, aangevuld met uit onze eigen ervaringen en de gesprekken die we in de loop van 2020-2022 voerden, leiden wij het volgende af:

(1) *Streekmeertaligheid*

Meertaligheid wordt door alle projecten als waardevol gezien, ook om tot artistieke (co)creatie te komen. Het bleek echter soms lastig om daarbij juist streektalen tot uitgangspunt te nemen en die eis werd soms als enigszins benauwend ervaren. Het hing sterk van de opzet van een project af of streektalen er een organische plaats in konden krijgen of dat ze wat gekunsteld ‘in het project geschreven’ moesten worden. Wel heeft dit onderdeel bij projectmedewerkers duidelijk geleid tot een verhoogd bewustzijn ten aanzien van de eigen identiteit en de eigen talen. De *gemiddelde* zelf-toegekende score (4) onderschrijven wij als kwartiermakers in zoverre dat op het niveau van identiteit en (streek)taalattitude de betrokkenheid op streektalen in de Proeftuinprojecten is gerealiseerd. Een uitleg als “De proeftuinprojecten vormden een positieve stimulans voor streektaalgebruik” is minder toepasselijk.

(2) *Artistieke kwaliteit*

De projecten zijn zonder uitzondering van hoge artistieke kwaliteit. De zelf-toegekende scores zijn alle 4 of 5, met een gemiddelde van 4,4. We zijn het er als kwartiermakers mee eens dat de artistieke waarde hoog is, en dat ook de in dit opzicht vooraf geformuleerde ambities zijn gerealiseerd. Cruciaal voor deze positieve uitkomst is dat de projecten uitsluitend zijn toegekend aan gevestigde, (semi)professionele partijen.

(3) *Publieksbereik*

De corona-epidemie maakte een normale projectuitvoering onmogelijk. Het is aan de genoemde professionaliteit van de betrokken projectorganisaties te danken dat gaandeweg kon worden geswitcht naar alternatieve vormen van publieksbereik, zoals film en internet. Zo kon gedurende de pandemie toch nog een, naar verhouding, goed publieksbereik worden gerealiseerd. Naarmate de samenleving steeds verder van slot werd gedaan (en daarmee ook de culturele podia) kon toch ook nog een fysiek publiek worden bereikt. Enkele projecten lopen om die reden ook in 2023 nog door. Het bereik zal daardoor nog verder toenemen.

De gemiddelde score (3,4) is wat dat betreft overeenkomstig onze eigen waarneming en inschatting en moet als positief worden geïnterpreteerd.

(4) *Interprovinciale samenwerking*

Over samenwerking over de provinciegrenzen heen waren de projectleiders positief. Ze scoorden gemiddeld een 4,2, zij het met nogal uiteenlopende cijfers. Als kwartiermakers zien wij dat de projecten de artistieke samenwerking met partners uit Noord- en Oost-Nederland als mooi en vruchtbaar beschouwden, maar de formele eis daartoe als benauwend en formalistisch ervoeren. De partijen worstelden met de invulling van dit criterium wanneer er artistiek geen

duidelijke aanleiding was en er werden – zo vinden wij ook, terugkijkend – kunstgrepen voorgesteld of toegepast die eigenlijk wegvoerden van de oorspronkelijke opzet.

Drie nadere opmerkingen bij de zelfevaluaties:

- Er wordt amper gerept over de PRIO's. Sterker nog, meerdere projectorganisaties verwarren die term met 'kwartiermakers' en menen dat de kwartiermakers (Jensma & Popkema) de PRIO's zijn. De projecten lijken de interprovinciale samenwerkingen die ze uiteindelijk zijn aangegaan, vooral ofwel zelf, ofwel via de kwartiermakers te hebben gevonden.
- Over de meerwaarde die het werken met streektalen bracht, is zeer verschillend gerapporteerd. Het lijkt af te hangen van het aanvankelijke artistieke idee of streektaal als een positieve waarde werd beschouwd: werd het project vanuit het idee van streektalen ontworpen, dan was de uitwerking positief; zo niet, dan werd het eerder als beperkend en 'kunstmatig' ervaren.
- Hetzelfde geldt voor de interprovinciale samenwerking, al blijkt het in veel gevallen ook tot nuttige nieuwe contacten te hebben geleid.

Verdere observaties

We aarzelen niet om de Proeftuin een succes te noemen. Met dit statement willen we onze verdere observaties graag beginnen. Het mag een prestatie van formaat worden genoemd dat de Proeftuin Meertaligheid – opgestart vóór corona, ingevuld tijdens corona, afgerond na corona – heeft geleid tot de producties waarover we nu, in februari 2023, met trots kunnen rapporteren. Er is meertalige kunst gemaakt van hoog niveau, die een – gezien de omstandigheden – groot publiek heeft bereikt, en waardoor de culturele samenwerking tussen de vijf noordelijke en oostelijke provincies gestimuleerd en versterkt is. Daaraan zijn voornamelijk debet: de professionaliteit van de projectorganisaties en de bereidheid van *We the North* om zich aan te passen aan onvoorziene en ingrijpende externe omstandigheden.

Als kwartiermakers trekken we uit ons werk binnen de Proeftuin de volgende, soms wat paradoxale lessen.

- (1) *Streektaal en artistieke zijn geen vanzelfsprekende combinatie en de combinatie van beide dient daarom te worden gestimuleerd.* We merken nogmaals en met klem op dat cultuurproducenten streektalen niet a priori zien als een mogelijke artistieke meerwaarde. Pas door financiële prikkels, of misschien beter: na 'afgedwongen' implementatie van streektaal in een culturele productie, lijken artiesten en producenten meer gevoel te krijgen voor de waarde die de plaatsgebonden 'eigen' talen (kunnen) hebben. *Juist* om deze reden is het zeker zinvol gebleken om streekmeertaligheid een prominente plek te geven in de Proeftuin. Het heeft meerdere betrokken cultuurproducenten laten zien wat streektaal voor hen en vooral ook voor hun publiek kan betekenen. Bijkomend motief was dat de betrokken overheden zo aan hun zorgplicht voor de regionale talen voldeden. Zou dit criterium niet zijn aangehouden, dan had dat zonder twijfel geleid tot voornamelijk streektaallose producties. Wij zijn van de noodzaak overtuigd dat in toekomstig Rijkscultuurbeleid de plek van de streektaal gestimuleerd dient te blijven worden.

- (2) *De voorkeur voor muziek als kunstvorm, maakt het juist nodig om andere kunstvormen extra te stimuleren.* De wijde verspreiding van muziekbeoefening in Nederland en de gemakkelijke koppeling tussen muziek en tekst, maakt deze kunstvorm bij uitstek geschikt als uitingsvorm van streektalen. Dat bleek ook uit de ingezonden en later geselecteerde projecten. Onze conclusie is dat het juist zinvol zou zijn om in een eventueel vervolgproject sterker te sturen op andere kunstvormen (als toneel, beeldende kunst, enz.).
- (3) *De gevestigde regionale culturele instellingen (PRIO's) zouden samenwerking in kunstprojecten meer als een reguliere taak moeten zien.* Al was de ene PRIO ontegenzeggelijk zichtbaarder dan de andere, hun rol was beperkter dan ons in het begin voor ogen stond. We weten niet goed waarom. Hadden de projectorganisaties hen niet nodig? Was er te weinig of onduidelijke instructie vooraf vanuit de Proeftuin-partners? Was er te weinig animo om bij te dragen vanuit de PRIO's zelf? Waarschijnlijk hangt het antwoord hierop vooral af van wie/waar je het vraagt. We stellen in ieder geval vast dat de rol van de PRIO's bij interprovinciale samenwerking binnen deze Proeftuin niet goed uit de verf kwam.
- (4) *Streef naar een zo groot mogelijke mate van een bottom-up-benadering in de beleidsvorming.* We merken op dat de tamelijk sterke top-down-organisatie van de Proeftuin zeker in het begin soms negatieve effecten had. De criteria waaraan voldaan moest worden werden hier en daar als formalistisch, beperkend en kunstmatig ervaren. Tegelijk stellen we ook vast dat het moeilijk anders kan: als je als overheden iets wilt toetsen, moet je zelf de parameters aanleggen, en een parameter is per definitie beperkend.
- (5) *De afstand tussen de Nedersaksische gebieden enerzijds en Friesland anderzijds verdient meer aandacht.* We hebben, wel enigszins tot onze verrassing, geconstateerd dat er een waterscheiding bestaat tussen het Friese en het Nedersaksische taalgebied – uiteraard op taalkundige merites, maar ook op cultureel-infrastructureel gebied. In de uiteindelijk toegekende projecten was de samenwerking prima en sterk voelbaar, maar in de selectiefase bleek dat er sprake is van enigszins gescheiden werelden, die elkaar niet automatisch goed weten te vinden (en daar ook niet per se veel wederzijdse behoefte toe lijken te voelen). Nedersaksische organisaties werken in toenemende mate goed samen en daaraan heeft de Proeftuin zeker in het begin ook, zonder dat specifiek na te streven, bijgedragen. Friese organisaties opereren echter binnen een verder doorontwikkelde infrastructuur, waardoor de wens en noodzaak tot samenwerking-over-de-provinciegrens-heen kleiner lijkt te zijn.

Over onze eigen rol en werkzaamheden als kwartiermakers merken we ten slotte op dat wij de samenwerking met zowel de leiders van de Proeftuinprojecten als de bij *We the North* betrokken ambtenaren als erg prettig en constructief hebben ervaren. Om op het laatste iets dieper in te gaan: we voelden van de betrokken ambtenaren veel vertrouwen en kregen de ruimte. Wanneer we vragen vanuit het veld kregen die naar ons gevoel bij *We the North* thuishoorden, werd dat goed opgepakt – vooral door het kernteam, bestaande uit ambtenaren van de provincies Groningen en Drenthe. Ook aan onze wensen ten aanzien van de invulling en presentatie van de Proeftuin werd zonder meer gehoor gegeven. Soms leidden personeelsmutaties tot enige ruis en vertraging. En soms ook was de betrokkenheid van andere overheden dan Groningen en Drenthe lastig te peilen. Mogelijk heeft het de ambitie en slagvaardigheid tegen het einde van de Proeftuinperiode iets minder scherp gemaakt.

Aanbevelingen

Onze belangrijkste aanbeveling is dat het project Proeftuin Meertaligheid een vervolg verdient. Dat zal nog steeds nadrukkelijk een *proeftuin* moeten zijn, waarin de getrokken lessen kunnen worden meegenomen, om met behulp daarvan tot een nog dieper doorgewerkte opzet te komen voor doelmatig Rijkscultuurbeleid ten aanzien van het oosten en noorden van Nederland.

We doen een voorzet voor zo'n vervolg. Houd daarbij met de volgende punten rekening:

- Laat een tweede Proeftuin zich meer uitgesproken richten op het geschreven en gesproken woord – de rol van muziek als sterke drager van streektalen is voldoende geconstateerd.
- Houd vast aan het principe van streekmeertaligheid. Stel het echter niet verplicht, maar stimuleer het door de hoogte van de toe te kennen subsidies erop af te stemmen.
- Laat het principe los van een vooringevulde intermediaire rol voor PRIO's. Projectorganisaties zijn creatief en professioneel genoeg om hun eigen partners te vinden.
- Versoepel het criterium van interprovinciale samenwerking door die niet verplicht te stellen, maar aandacht ervoor gradueel te belonen. Want ook al is interprovinciale samenwerking wenselijk, het is niet noodzakelijk voor sterk cultuurbeleid of sterke artistieke producties.
- Beperk een tweede Proeftuin tot het Nedersaksische taalgebied, aangezien het Friese taalgebied zowel taalkundig als cultureel een verder doorontwikkeld profiel heeft en er mede daardoor geen sterke natuurlijke verbinding bestaat met het Nedersaksische veld. Sluit daarbij echter niet uit dat Friese partners wel kunnen worden aangekoppeld.
- Stimuleer samenwerking over de grens, aangezien het Nedersaksisch taal- en cultuurgebied zich (meren)deels in Duitsland bevindt.
- Presenteer een tweede Proeftuin uitdrukkelijk (ook) als een Rijksinitiatief, ook om zo de Rijksbetrokkenheid bij het cultuurveld in het noorden en oosten expliciet duidelijk te maken. Nu bleef deze betrokkenheid, behalve voor ingewijden, ongenoemd en onzichtbaar.